

begrunde min stemmegivning, og jeg vil i den anledning komme med et par korte bemerkninger. Jeg har med opmerksomhed fulgt den debat, som har foregaaet i disse dage, og jeg har ikke faaet noget andet ud af den end, at der tildels er uvilje mod det samarbeide, som foregaar mellem partierne her i tinget. Det blir ingen kamp og ingen strid om de forskjellige sager, som skal gennemføres til landets og befolkningens gavn; thi alle partier har været enige om at tage sagerne op til gennemførelse. Der var en taler under debatten, som sukkede efter den kamp og den strid, som har været hos venstre før. Den bragte sagerne gjennom til seir, sagde han, og den strid og den kamp maatte venstre for fremtiden have; efter min formening kunde han ikke forsone sig med, at samlingspartiet har taget et løft med. Det var ligesom et varsko til samlingspartiet: «Hold fingrene af fadet». Alle store spørsmål, som har været løst til fædrelandets gavn siden 1903, da denne samrøringspolitikk, som venstre kalder den, begyndte, er løst gjennom samarbeide. Jeg vil ikke nævne alle de store reformer. Jeg skal bare nævne en af dem, nemlig statsborgerlig stemmeret for kvinder. Da denne sag gik saa glat igjennem her i tinget, saa vakte det vist en del uvilje hos venstremændene, at den gik saa fort. Det skulde været en sag til kamp, til strid, og venstre skulde havt æren og baaret seiren hjem; men det gik ikke saadan. Jeg ved jo, at venstre er det parti, som har optaget stemmeretsspørsmålene og baaret dem frem til stor velsignelse for arbeiderne, og ære være venstre for det, jeg vil takke dem for det. Men jeg synes da, at naar partierne kan arbeide saadan i store spørsmål og løse dem til fædrelandets gavn, saa burde man dog holde sammen, saa længe enigheden holdt. Siden kunde der da være anledning nok og tidsnok at konsolidere sig. Jeg ved nok, at jeg ikke altid har stået i overensstemmelse med regjeringens standpunkt i de sager, som har været fremme; men i de store politiske sager har jeg været enig, og jeg vil ikke nu give regjeringen noget mistillidsvotum. Der kommer kanskje sager op, særlig arbeiderspørsmål, hvor jeg ikke kan stille mig paa samme standpunkt som regjeringen; men lad da sagerne dømmes. Nu bliver der vel antagelig ministerskifte, og jeg har hørt, at hr. Gunnar Knudsen skal være den, som skal danne regjering. Jeg vil sige, at jeg har ikke tiltro til den herre; han var sjælen i de store toldpaalæg, vi fik i 1905, og han udtalte dengang, at vi maatte gaa videre paa den vei. Men skulde skjæb-

nen spille hr. Gunnar Knudsen saaledes magten i hænderne, at han kommer ind i regjeringen igjen, saa vil jeg bede om, at han ikke fortsætter med denne toldpolitikk, dette toldsværmeri, det er til arbeidernes skade, og først og fremst eksportarbeiderne lider derunder; de har lidt under det og lider fremdeles under det. Jeg fremholdt det i 1905; men det vandt ikke gehør. Jeg ved nok, at der ved siden af Gunnar Knudsen vil komme mænd ind i regjeringen, som ikke er toldsværmere; men jeg tror, at hr. Knudsen har saadan overtalelsesevne, at kanskje forvandlingen eller afskallingen, eller hvad man nu har kaldt det i de sidste dage, ogsaa kan foregaa blandt den nye regjeringens medlemmer. Jeg vilde komme med disse bemerkninger af den grund, at toldsværmere allerede har følehornene ude efter mere told.

Statsminister Løvland: Under disse omstændigheder skal jeg ikke føre nogen større debat; det vilde være ørkesløst at forsøge — med den tidsbegrænsning, som jeg er enig med præsidenten i, er stillet — at imødegaa hele rækken af de ting, som der kunde være tale om. Jeg skal bare tale om nogle enkelte ting. Der er af flere talere her lagt saadan hovedvegt paa valgprogrammet. Til forskjell fra enkelte talere, som i begyndelsen af debatten navnlig førte spørsmålene ud paa sager, som ikke forelaa under valgene, saa er i den senere del af debatten fra autoritativt hold valgprogrammet skudt sterkt frem. I den anledning skal jeg faa lov at minde om, at i den trontaledebatt, som blev ført i 1906, blev der af statsminister Michelsen, af mig og flere medlemmer af regjeringen med megen styrke eftervist ved gjennomgaaelse og henvisning til programposterne, at der var ingen væsensforskjell, som hindrede samvirke paa grundlag af regjeringens og af venstres program, og den betragtning blev fastslaaet af stortinget i en votering med 103 stemmer. Saa jeg tror, jeg har fuld berettigelse til at afvise den anke, at regjeringen skulde paa nogen maade arbeide paa, paa nogen vis at indskrænke eller hindre gjennomførelse af venstres program, fordi dette i alt væsentlig stemmer med regjeringens eget program; saa den anke, at programmet nødvendiggjør at nedstemme regjeringen, den paastand har ingen grund. De sager, som har foreligget, har regjeringen loyalt, efter bedste innsigt, under samvirke med stortinget søgt at realisere, og de sager, som staar igjen, er vi naturligvis fuldt beredt til, forsaavidt vi har adgang til det, at medvirke til gjennomførelsen af. Med hensyn paa nye spørsmål, saa har man været sterkt inde

paa koncessionssagen. Der tror jeg, det er rigtig, hvad jeg allerede ved debattens begyndelse paapegte, at formaålet maa være begrænsning og regulering, men ikke udelukkelse af kapital ogsaa fra udlandet. Det er umulig, som vi alle vel er enige om, at gaa ind paa enkeltheder; men jeg maa dog fæste mig ved en enkelthed, som blev berørt af en taler i formiddag, hr. general Bratlie, fordi hr. generalen har ret i, at det er et principielt og meget vigtigt spørgsmål det, han nævnte. Det er forslaget om tilbagefaldsretten, som man kalder det, om at udbyggede vandkræfter med tilbehør inden en viss tid falder tilbage fra dem, som har bygget dem ud og brugt dem til staten. Det er et meget vigtigt spørgsmål — det er sikkert — og et principielt spørgsmål. Men jeg for min part, og jeg tror, jeg tør sige regjeringen i sin helhed, er ikke i nogen tvil om, at det er rigtig og maa og bør indføres. Det vilde kanske have været det heldigste, om den raa vandkraft hos os som i en hel del andre lande var et regale, en statsejendom; men gammel norsk ret til idag er jo den, at det er grundeieren, som har vandet. Jeg erindrer godt, at da vi havde under behandling i 1887 den nu — forsaavidt den altsaa ikke er afløst af midlertidige love — gjældende vasdragslov, da var det spørgsmål oppe. Jeg kjendte mig for ung og uerfaren i stortinget til at deltage i debatten; men jeg fik andre, mere erfarne mænd til at gaa ind paa det. Der er en deklatorisk bestemmelse om, at grundeieren er eier af alt det vand, som flyder over hans grund, en bestemmelse, som jeg aldrig har kunnet finde rimelig og rigtig, og den blev endog i odelstinget udvoteret, men blev optaget igjen i lagtinget, og det er gjældende norsk ret. Det grundlag maa man naturligvis respektere og bøie sig for; men for en gang for vor efterkommere — i denne forbindelse tror jeg, det er berettiget at nævne efterkommerne — at bringe forholdet tilbage til dette, at vandkraften i størst mulig udstrækning bliver en samfundsherlighed, tror jeg, at tilbagefaldsretten er paakrævet, berettiget og nyttig. Og jeg vil videre sige, at jeg tror ikke, den store industri er bange for den. Den findes og anvendes flere steder, jeg har konfereret udtrykkelig om det med sagkyndige udlændinger, og de har ment, at dersom forøvrig koncessionsbetingelser og vilkaar ordnes rigtig, saa maa den store industri regne med at være forrentet og amortiseret og have givet sit udbytte i løbet af et par menneskealdre, saa at den tilbagefaldsret ikke vil hindre den industrielle udvikling; det har jeg specielt hørt

fra meget sagkyndig, autoritativt hold i Tyskland. Jeg tror, at hvis man sætter sig ind i det og undersøger det, bør man ikke være bange for den ting. Jeg tror ikke, at tilbagefaldsretten, naar den anvendes paa en rimelig maade f. eks. sat til et par menneskealdre, vil hemme eller hindre vandfaldenes udbygning eller udnyttelse.

Sluttelig maa jeg igjen betone det parlamentariske ansvar og de politiske følger af at tage op mistillidsforslag og mistillidsdebat. Det har altid og ikke med mindst styrke her hos os været gjort gjældende, at det er ikke heldig at inklade sig paa den ting med de følger, at man styrter en regjering, uden at man samtidig er sig bevidst, at man kan reise en regjering. Det ansees ikke for at være sund og god politik nogensteds at drive med regjeringsstyrkning; men det ansees for at være forsvarlig, ansvarsfuld og berettiget politik, at politiske retninger og politiske mænd, som magter at overtage ansvaret for at reise en regjering, ogsaa rydder plads for sig. Det er en sund og god ærgjerrighed, naar det sker under den fulde ansvarsfølelse og med evne til ikke at forkludre de parlamentariske forhold, men bringe de saakaldte klare linjer — et udtryk, som jeg ikke synes siger stort; men lad os sige: den klare stilling. Hos os er der desuden en særlig opfordring til at tage dette spørgsmål med fuldt ansvar og alvor. Det er, fordi vælgerne i de tre aar, stortinget sidder sammen, ingen adgang har til at gribe ind. Hvor der opstaar uklare parlamentariske forhold i andre lande, har man den løsning, som parlamentet kan søge fremkaldt, eller som regjeringen kan anvende, at man appellerer til vælgerne, naar tingene bliver uklare og ugreie i parlamentet. En begrænset opløsningsret — med vor korte valgperiode kunde der aldrig være tale om andet end en meget begrænset — det vilde være en appel, hvorigjennem man kunde klare ugreie parlamentariske situationer. Det er dette middel, man har, og det er dette middel, man bruger i de fleste lande, og den saakaldte opløsningsret er derfor i sit væsen og sit princip saa langt fra en indskrænkning i parlamentets magt og folkets selvstyre, at den tvertimod er seglet sat paa parlamentarismen og paa folkestyret. Men hos os, hvor vi ikke har den, der kræver den politisk-parlamentariske aktion særlig takt og omtanke. Dersom de, som befatter sig med at ville gjøre om den parlamentariske stilling, kun benytter sig af sin indflydelse og sin aktion, hvor de kan skabe en klarere stilling, da behøves ingen opløsnings-

ret, da kan det parlament, som sidder, klare det. Men dersom man ved sin aktion kun fremkalder uklarhed, saa at der tilslut ingen parlamentarisk stilling er, saa har man jo hos os ingen udvei, saa sidder man for valgperioden med denne uklare stilling. Slig er netop vore forhold, vor grundlovmæssige ordning: parlamentarisme uden opløsningsret. Den paalægger stortinget særlig omhu, særlig takt og særlig hensyn til at søge at forebygge, at der skabes uløselige uklarheder, som man ikke kan komme ud af, fordi man mangler den ventil, som skulde give udgangen.

Dette er i korthed, hvad jeg har at sige, og jeg vil faa lov til at slutte med den bemærkning, som er meddelt paa regjeringens vegne i formiddag af statsraad Arctander, og paa grundlag af denne henvendelse med fornyet appel til stortinget om loyalt at gjøre alt mulig for at gjøre alt mulig for at skabe en klar og sikker parlamentarisk stilling.

Gunnar Knudsen: Hr. statsraad Arctander har i formiddag i et længere foredrag udtalt sig angaaende grube- og bergverksdrift og navnlig repliceret polemisk ligeoverfor mine udtalelser igaar. Det er mig i de faa minutter, som nu er mig levnet, ganske umulig i detalj at tilbagevise de fleste af de paastande, som han kom med. Jeg henviser til det stenografiske referat. Det vil deraf vise sig, at det i alt væsentlig er misforstaaelser og tilsnigelser. Jeg vil ikke sige, at disse tilsnigelser er gjort med vilje, men de beror nærmest paa misforstaaelser eller misopfatninger. Jeg skal dog referere det virkelige forhold med en af disse paastande for at vise, hvorledes dette forhold er. Han udtalte blandt andet, at jeg som chef for landbrugsdepartementet ved forhandlingerne med Christian Anker om Sydvaranger-koncessionen havde givet udtrykkelig paalæg om, at vedkommende, som fik koncessionen, skulde anvende svenske arbejdere. Jeg blev meget overrasket ved at høre denne oplysning; thi jeg kunde ikke i øieblikket erindre sammenhængen. Jeg har imidlertid faaet fat paa vedkommende dokument og ved nu, hvorledes sammenhængen er. Det forekommer mig, at naar man vil komme med den slags paastande, burde man oplyse den hele sammenhæng. Sammenhængen er, at Anker vilde have ind formen «i størst mulig udstrækning norske arbejdere og funktionærer». Men det vovede ikke landbrugsdepartementet at gaa

ind paa. Sagen er jo den, at Sydvaranger ligger i et grænsedistrikt, det ligger nær ved Rusland, og derfor fandt man at maatte indskrænke adgangen for fremmede arbejdere til norske og svenske. Det paabud, som dengang kom fra landbrugsdepartementet, gik ud paa, at der skulde bruges norske og svenske arbejdere, altsaa ikke russere, af den nærliggende grund, at man ikke havde lyst til at foranledige mulige politiske konflikter med et mægtig naborige. Ved samme anledning skal jeg nævne, at departementet var opmærksom paa og havde ogsaa foreslaaet en bestemmelse om, at vedkommende koncessionær maatte være opmærksom paa, at staten forbeholdt sig at lægge fyr- og lasteaftgift paa skibsfarten og muligens eksporttold. Dette modsatte Christian Anker sig paa det bestemteste. Det blev frafaldt af den, som kom efter mig, rigtignok med den udtrykkelige tilføielse, at hermed var ingen rettighed fraskrevet for staten med hensyn til paalæg af disse afgifter.

Saa finder jeg at burde referere ganske kort de udtalelser, som blev paataalt af hr. præsidenten. Jeg har faaet det stenografiske referat, og det er saalydende: «Yderlighedspartierne — paa de sidstnævnte nær — det er socialdemokraterne — samlede sig efterhaanden om vor kollega fra 1905, manden med den sterke selvfølelse og det heftige sind, der mere og mere syntes at have sat sig det politiske livsmaal at søge sig opreising ligeoverfor sine tidligere kolleger, fordi hans ubetænksomme holdning i 1905 havde nødt ham til at forlade 7de juni-regjeringen. I samarbeide med mænd, som han i 1905 ikke ansaa for meningsfæller, republikaner med disse i slutten af 1905, han, som tidligere var regnet for en ivrig forkjæmper for indkaldelse af et kongsemne, laante han sit navn og sin anseelse til de fleste af de stormløb, yderligheds mændene gang paa gang gjorde for at fælde regjeringen». Saaledes lød udtalelserne. Jeg synes jo, de er nok saa nærgaaende. Jeg skal imidlertid ikke udtale mig nærmere om det, siden hr. statsraaden har erklæret, at det ikke var hans hensigt at komme med fornærmende udtryk, og jeg gaar da ud fra, at de forsaavidt er taget tilbage. Men jeg finder grund til at hævde, at naar hr. statsraad Arctander synes at vilde fremholde, at der er en selvmodsigelse i dette, at jeg var og er republikaner, var republikaner før 7de juni og blev det